

דף שבועי

בס"ד

פרשת במדבר, תשפ"ו, מספר 1668

אהבת דוד ויהונתן חגי בן ארצי

כאן אנחנו מגיעים לפרקנו, הפרק של ההפטרה. דוד מבקש מיהונתן³ לבדוק אם הניסיון של שאול להורגו מבטא התפרצות זעם חד פעמית בגלל "הרוח הרעה" שפקדה אותו לעיתים, או שהניסיון הזה מבטא החלטה מודעת לחסלו. יהונתן מקבל את המשימה ופועל להצלתו של דוד, למרות שהוא יודע שהוא מסתכן בכך ששאול ינסה לפגוע בו שוב. ואכן זה מה שקרה: "ויַעַן יְהוֹנָתָן אֶת שְׂאוֹל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו: לְמָה יוֹמַת (דוד), מָה עֲשֵׂה? וַיִּטֵּל שְׂאוֹל אֶת הַחֲנִית עָלָיו (על יהונתן) לְהַכּוֹתוֹ" (כ:לג).

השאלה העיקרית בפרק זה היא, מה גרם ליהונתן להסתכן ולמסור את נפשו למען הצלת דוד? הרי לכאורה דוד הגיבור אהוב העם, מסכן לא רק את מעמדו של שאול אלא גם את מעמדו של יהונתן, כיוון שהוא יורש העצר, בנו הגדול של שאול, שעתיד לרשת את המלוכה. כך גם מנסה שאול לשכנע את יהונתן להתרחק מדוד ולפעול יחד איתו לחיסולו: "כִּי כָל הַיָּמִים אֲשֶׁר בֵּן יִשִׁי חַי עַל הָאָדָמָה לֹא תִכּוֹן אֶתָּה וּמַלְכוּתְךָ" (כ:לא). אפשר לתת לשאלה הזו תשובה פשטנית: זאת ברית המאומים – שאול ניסה להרוג גם את דוד וגם את יהונתן, ולכן הם מתאחדים כנגד האיום המשותף.

אבל לא זאת התשובה שנותן התנ"ך. מסירותו של יהונתן לדוד נובעת מתוך אהבה עמוקה וקשר נפשי חזק: "וַנִּפֶּשׂ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה בְּנֶפֶשׂ דָּוִד וַיֹּאחֲזֵהוּ יְהוֹנָתָן כְּנֶפְשׁוֹ... וַיִּכְרַת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאֵהָבָתוֹ אֹתוֹ כְּנֶפְשׁוֹ" (ז:א-ג). הפסוקים האלה מביאים אותנו אל שאלה נוספת: מה גרם לאותה אהבה? מה עורר את הערצתו של יהונתן כלפי דוד?

כדי לענות על השאלה נשוב לעיין בפרק י"ז, הפרק המתאר את המלחמה עם הפלשתים בהנהגתו של גלית.⁴ במלחמה זו התגלה שאול כמלך כושל. במשך ארבעים יום התייצב גלית והזמין לוחם ישראלי לנהל איתו דו-קרב שיקבע את תוצאות המערכה. בארבעים ימים אלה הוא חירף וגידף גם את ישראל וגם את א-לוהי ישראל: "כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הָעֵרַל הַזֶּה כִּי חִרֵף מְעַרְכוֹת אֱ-לֹהִים חַיִּים" (ז:כו). למרות הפרובוקציות של גלית, אף לוחם מבני ישראל לא היה מוכן להתמודד איתו: "וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאוּתָם אֶת הָאִישׁ (גלית) וַיִּנְסוּ מִפָּנָיו וַיִּירָאוּ מֵאֲדָ" (שם:כד). שאול הבין את הביזיון וניסה לפתות לוחמים מבני ישראל לצאת לקרב, והוא מכריז: "וְהִיָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר יִפְּנֹו יַעֲשֶׂרְנוּ

בשבת זו אין אנחנו מפטירים בהפטרה הרגילה מספר הושע אלא בהפטרת "מחר חודש" לכבוד ראש חודש סיון שחל ביום ראשון. ואכן, ההפטרה עוסקת באירועים שמתרחשים בארמנו של שאול המלך בשני הימים של ראש חודש.¹ אנחנו נוהגים לקרוא בשמואל א' פרק כ' מפסוק י"ח: "וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָתָן מְחַר חֹדֶשׁ" עד סוף הפרק. ראוי לקרוא את הפרק בשלמותו מפסוק א', כיוון שהפרק הוא יחידה ספרותית אחת שלמה. חלקו הראשון, מפסוק א' עד י"ז, שאותו אין אנו נוהגים לקרוא, הוא רקע הכרחי להבנת חלקו השני, מפסוק י"ח.

נפתח בעיון קצר בפרקים שלפני פרק כ'. בתקופתו של שאול, היו הפלשתים, "גויי הים", האויב הגדול של עם ישראל. הם הגיעו מאיי יוון והתיישבו לאורך החוף הדרומי של ארץ ישראל. הפלשתים לא הסתפקו רק במישור החוף אלא ניסו לפלוש גם אל אזור ההר. פעמיים הם נהדפו; פעם ראשונה בידי יונתן, בנו של שאול, במלחמה שהתחילה במעבר מכמש (שמ"א י"ג-י"ד), ובפעם השנייה בידי דוד, שהרג את גלית גיבורם, וגרם למנוסתם של הפלשתים בחזרה למישור החוף (שמ"א י"ז). בשני המקרים לא שאול הוביל את העם אל הניצחון; בפעם הראשונה היה זה בנו יונתן, ובפעם השנייה המנגן שלו, דוד. בשני המקרים התעוררה קנאתו של שאול כלפי המנצח, ובשני המקרים הוא ביקש להרוג את המנצח, שהציב אתגר רציני למעמדו של המלך בעיני העם. במקרה הראשון ניצל שאול את אי ידיעתו של יונתן את השבועה שהשביע את העם, וגזר עליו דין מוות: "וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל כֹּה יַעֲשֵׂה אֱ-לֹהִים וְכֹה יוֹסֵף כִּי מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן" (שמ"א י"ד:מד).² רק התערבות העם למען יונתן, "אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל" (שם:מה) הצילה את יונתן מעונש מוות.

גם אחרי הניצחון של דוד על גלית התעוררה קנאתו של שאול ביתר שאת, כאשר שמע את שירת העם: "הֲפֹה שְׂאוֹל בְּאֶלְפֹו וְדָוִד בְּרַבְבְּתֵי" (שם יח:ז). קנאה זו גרמה לשאול להיות "עוֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהָלָאָה" (שם טו). קנאתו ושנאתו של שאול לדוד גרמו לו לנסות להרוג את דוד: "וַיִּבְקֹשׂ שְׂאוֹל לְהַפּוֹת בְּחֲנִית בְּדָוִד" (שם יט:י), אך דוד הצליח להתחמק ולברוח מפני שאול: "וְדָוִד נָס וַיִּמְלֹט בְּלִילָה הַהִוא" (שם:שם).

* ד"ר חגי בן-ארצי שימש כמרצה למחשבת ישראל והיסטוריה יהודית באוניברסיטת בר-אילן. מלמד תנ"ך והיסטוריה במכללת ליפשיץ בירושלים.

1 מסתבר מכאן, שגם בימי התנ"ך נהגו לחגוג שני ימים של ראש חודש, כיוון שלא תמיד היה ברור מולד הלבנה, שלפיו קידשו את החודש.

2 שאול היה יכול לפדות את יונתן, כפי שהעם פדה אותו, כיוון שיש דרכים הלכתיות להשתחרר משבועה או מנדר: "וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת" (שם:מה).

3 בפרק י"ד: יונתן, בפרקנו: יהונתן, נראה שהאות ה', שמדגישה את המשמעות הדתית של השם, נוספה לאחר המפגש עם דוד: "וַנִּפֶּשׂ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה בְּנֶפֶשׂ דָּוִד וַיֹּאחֲזֵהוּ יְהוֹנָתָן כְּנֶפְשׁוֹ" (יח:א).

4 לצערנו, הפרק הזה לא נקבע לאף הפטרה, למרות שהוא מתאר בהרחבה את דמותו של דוד הלוחם הדתי, לעומת שאול המלך החילוני.

בהר הגלבוע (שמ"א ל"א), שבה נהרגו המלך ובניו, הצבא הישראלי הושמד והפלשתים השתלטו על ארץ-ישראל. לעומת זאת, דוד שמלך אחרי שאול הוביל את עם ישראל לניצחונות עצומים, קודם כול על הפלשתים: "ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים" (שמ"ב ח:א).

יהונתן לא זכה שתתמלא משאלתו להיות משנה לדוד, למרות מסירותו הגדולה אליו. גם הוא נהרג במלחמה נגד הפלשתים על הר הגלבוע: "וידבקו פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכישוע בני שאול" (שמ"א לא:ב).

למה לא זכה יהונתן, למה נספה גם הוא יחד עם אביו? שאול נענש כי מרד בשמואל, נביא ה', הרג את כל כוהני נוב ורדף את דוד ואנשיו, גיבורי ישראל. ייתכן שגם יהונתן נענש על הריגתם של כוהני נוב, כיוון שלא ניסה למנוע מאביו לעשות את התועבה הזאת. היחידים שניסו למנוע משאול את המעשה הנורא הזה היו, לפי המדרש, עמשא ואבנר, שר צבא שאול, שסירבו לפקודה להרוג את הכוהנים: "ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני ה'" (כב:ז).⁶ היינו מצפים מיהונתן, הגיבור והצדיק, שישיע את קולו, שיבטא מחאה, גם אם מחאה כזאת עלולה לסכן אותו. שתיקתו של יהונתן באירוע הזה תמוהה, וייתכן שבגללה לא זכה להיות משנה לדוד כפי שביקש וחלם. לא מצאתי מקור בספרות חז"ל להשערה הזו, ואשמח לקבל מידע נוסף מן הקוראים.

הסיפור של המאבק בין שאול, המלך החילוני, לבין דוד, המלך הדתי, הפך במדרשי הגאולה ובספרות הקבלה לסמל של המאבק בין משיח בן יוסף למשיח בן דוד. בהרחבה עומד על כך הגר"א בספרו של תלמידו רבי הלל ריבלין "קול התר".⁷ משיח בן יוסף מבטא את השלב הראשוני – שהוא בעיקרו חומרי ומדיני בלבד – של תהליך הגאולה, כשם ששאול היה המלך הראשון בתקומת ישראל בארצו. משיח בן דוד מבטא את השלב השני בתהליך שהוא דתי-רוחני, כשם שדוד הביא את הממד הדתי למלוכה. המאבק בין שאול לדוד מסמל את המאבק בין שני המשיחים, שבסופו תגבר ידו של משיח בן דוד, שיוביל לגאולה שלמה.

ראוי לציין שבשבת זו, פרשת במדבר, אנחנו חוגגים 59 שנים לניצחון הגדול של מדינת-ישראל במלחמת ששת הימים. במלחמה זו שוחררה ירושלים, וחזרנו להרי יהודה ושומרון, למרחבי סיני, לחבל עזה ולרמת הגולן. אל הגבולות האלה הוביל דוד המלך את עם-ישראל שממלכתו השתרעה "בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה" (מל"א ה:ד).

"יהי ה' א-להינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו" (מל"א ח:ז).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל" (שם:כה). כל התגמולים שהציע שאול היו תגמולים חומריים; הוא לא ניסה לעורר את הרגש הלאומי והדתי של העם כנגד הפלשתי ש"חרף מערכות א-להים חיים". שאול מצטייר כמנהיג חילוני, שמדבר אל העם בשפה חומרית-כלכלית.⁵

פיתויים כלכליים אינם מספיקים כדי לגרום ללוחמים להסתכן בקרב, שסיכויי ההצלחה בו נמוכים. ואכן, למרות הבטחותיו של שאול, אף חייל לא התייצב למשימה.

לעומת שאול החילוני התייצב דוד. מה שהניע אותו היה הרצון למחוק את חילול השם שהיה בדבריו של גלית, שלעג לא-לוהי ישראל: "עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה... פי חרף מערכות א-להים חיים" (יז:לב,לו). שאול נאלץ לשלוח את הנער הזה, כי לא הייתה לו אלטרנטיבה. כשיצא דוד לקרב, הוא נשא נאום שנועד בעיקר לחיילים הישראליים:

אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות א-להי מערכות ישראל אשר חרפת... וידעו כל הארץ כי יש א-להים לישראל. וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה ונתן אתכם בידנו (יז:מה-מז).

זהו נאום דתי-אמוני, שמשקף את תפיסתו של דוד, שרק אמונה דתית עמוקה יכולה להיות בסיס למסירות נפש ולהקרבה. ואכן, הרוח הדתית של דוד נתנה לו את האומץ לצאת לקרב שלכאורה נראה אבוד, ובסייעתא דשמיא הוא ניצח והוביל את העם כולו לניצחון. הרוח הדתית של דוד סחפה את העם לצאת למלחמה: "ויקמו אנשי ישראל ויהודה ויעו וירדפו את הפלשתים... ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים" (שם:נב).

כשחזר דוד מהקרב, הוא נפגש עם שאול ומסר לו דו"ח על תוצאות המלחמה ועל הרוח שהביאה את הניצחון. אז הגיע הרגע שבו נקשר יהונתן לדוד: "ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו" (יח:א). אכן, נפש דתית נפגשה עם נפש דתית, ושתי הנפשות נקשרו. גם יהונתן היה מלא ברוח דתית, שהניעה אותו לצאת למלחמה עם הפלשתים כלוחם בודד. כשנושא כליו שאל אותו איך הוא מעז לצאת למלחמה כלוחם בודד מול אלפי חיילים פלשתים, הוא ענה: "לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה ה' לנו (נס) כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" (יח:ו). וכשהוא תקף את הפלשתים הוא עודד את נערו: "עלה אחרי פי נתנם ה' ביד ישראל" (שם:יב).

אהבתו והערצתו של יהונתן לדוד נבעו מהעוצמה הדתית של דוד, שכבשה את יהונתן. הוא ראה בדוד לא רק חבר ושותף לאותן דעות ואמונות, אלא גם את המנהיג הראוי העתידי של עם ישראל. יהונתן ידע, שרק מנהיג בעל רוח דתית גדולה כמו דוד יכול להוביל את עם-ישראל להמשך הניצחונות. הוא הכיר בעליונותו של דוד לא רק על שאול אביו, אלא גם עליו עצמו, למרות הרוח המשותפת לשניהם:

ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד... ויחזק את ידו בא-להים. ויאמר אליו אל תירא... ואתה תמלך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה... ויכרתו שניהם ברית לפני ה' (כג:טז-יח).

מסירותו של יהונתן לדוד נבעה, אם כן, לא רק בגלל אהבתו, אלא גם בגלל הכרתו שדוד עתיד למלוך על ישראל, ולכן הצלת דוד היא הצלת עם ישראל. ואכן, דרכו של שאול הובילה את עם ישראל לתבוסה איומה

5 ראינו את הגישה הזו מתחילת מלכותו של שאול:

א. הוא לא המתין לשמואל הנביא לפני המלחמה הראשונה (שם יג:ח-ד).
 ב. הוא סירב לקבל את ההדרכה של הכהן במלחמת מכמש: "אסף ידך" (שם יד:ט).
 ג. הוא לא ביצע את מצוות השם במלחמת עמלק (שם ט"ו).
 ד. ומעל לכל: הוא הרג את כל הכוהנים (שם כ"ב).

6 עיינו ברש"י שם וכן במדרש שמואל שם.
 7 ראו "קול התר" – התקופה הגדולה, מהדורת הרב כשר, ירושלים תשכ"ט.

דף שבועי